

Eesti Konjunkturiinstituut
Estonian Institute of Economic Research

Ümbrikupalkade levik Eestis 2015

(elanike hinnangute alusel)

Tallinn
Mai 2016

Aruande koostaja: Elmar Orro

Projektigrupi koosseis: Marje Josing, Lia Lepane, Mati Reiman, Ingrid Niklus, Viivika Savina,
Eva Priedenthal

Eesti Konjunkturiinstituut

Rävala 6 19080 Tallinn

tel 668 1242

e-mail: eki@ki.ee

<http://www.ki.ee>

Copyright © Eesti Konjunkturiinstituut

SISUKORD

Sissejuhatus	4
Hinnangud ümbrikupalkade maksmise kohta	5
Kokkuvõte	15
Lisad	
Lisa 1. Küsitlustulemuste protsentjaotused	17
Lisa 2. Küsitlustulemuste protsentjaotused sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes	20
Lisa 2.1. Ümbrikupalga maksmine	20
Lisa 2.2. Ümbrikupalga maksmine põhi- või lisatöökohal	21
Lisa 2.3. Rahulolu ümbrikupalgaga	22
Lisa 2.4. Suhtumine ümbrikupalga maksmissesse	23
Lisa 2.5. Ümbrikupalga saajate teadmine	24
Lisa 3. Küsitletud kogumi iseloomustus	25

SISSEJUHATUS

Varimajanduse mõistel on mitmeid erinevaid definitsioone. Ühelt poolt võib varimajanduse alla liigitada kuritegelikke majandustegevusi, nagu narkokaubandus, prostitutsioon, salakaubandus jne. Teiselt poolt hõlmab varimajandus ka mittekriminaalseid tegevusi nagu deklareerimata tulu ja töö. Samas on igat liiki varimajandust iseloomustavaks ühisosaks mitteametlik rahavoog mis ei kajastu aruandluses ja statistikas. Sellise varjatud majandustegevusega välditakse maksude maksmist ja sellega kahjustatakse ausat konkurentsi ning vähendatakse maksulaekumisi. Nii jäävad riigil saamata arvestatavad summad, mida võiks kasutada ühiskonna arenguks. Seepärast on põhjendatud, et riik püüab igati ohjeldada varimajanduse levikut seaduste ning järelevalvesüsteemidega. Muidugi sõltub varimajandusega võitlemise edukus ka sellest, kuidas suhtuvad sellesse riigi elanikud ja ettevõtjad. Kui kodanikud hindavad õiglast konkurentsi ja aktsepteerivad riigi maksupoliitika põhimõtteid, siis on ka riigil lihtsam varimajandust piirata.

Käesolevas uuringus vaadeldakse lähemalt **ümbrikupalkade temaatikat**. Ümbrikupalka maksev ettevõtte, selle asemel, et leida lahendusi oma äritegevuse tõhustamiseks, püüab maksude mittetasumisega saavutada konkurentsieeliseid ja suurendada kasumlikkust. Töötajale, kes nõustub ümbrikupalga vastuvõtmisega, tähendab see aga turvalisuse kaotamist, sest langevad ära sotsiaalsed tagatised, mis legaalse töötamise korral oleksid enesestmõistetavad.

Paratamatult esineb varimajandust vähemal või rohkemal määral kõikides riikides. Vaatamata sellele, et inimesed puutuvad kokku varimajandusega, ei ole selle täpset ulatust võimalik kindlaks määrata, kuna tegemist on oma olemuselt varjatud nähtusega. Seepärast tuleb varimajanduse hindamiseks kasutada kaudseid meetodeid ja käesolevas töös on selleks elanikkonna hulgas tehtud küsitlus, mille põhjal on EKI poolt koostatud ümbrikupalkade levikule antud hinnang.

Uuringu teostamiseks viis Eesti Konjunktuuriinstituut (EKI) Majandus- ja Kommunikatsiooniministeeriumi tellimisel 2015. aasta detsembris läbi elanike küsitluse ning antud töö tugineb 909 saadud vastustele. Küsitletud isikud kuuluvad EKI tarbijate paneeli koosseisu ning esindavad läbilõiget Eesti elanikest soo, rahvuse, elukoha, regiooni, vanuse (18-74 eluaastat), hariduse ja netosissetuleku (leibkonnaliikme kohta kuus) järgi. Representatiivsuse tagamiseks on tulemused kaalutud vanuse, soo, rahvuse ja regiooni järgi. Küsitlustulemuste protsentjaotused on toodud lisas 1, sotsiaal-demograafiliste gruppide lõikes lisas 2, küsitletud kogumi iseloomustus on esitatud lisas 3.

HINNANGUD ÜMBRIKUPALKADE MAKSMISE KOHTA

Ümbrikupalgaks nimetatakse mitteametlikult makstavat töötasu, millelt jäetakse tasumata maksud. Ümbrikupalga maksmisega soovivad tööandjad vähendada kulutusi tööjõule, et nii saada hinnaelist ja suurendada kasumlikkust. Selline tegevus on aga ebaseaduslik ning kahjustab ausat ettevõtluskeskkonda, sest ümbrikupalka maksev ettevõtte saab sellega põhjendamatu eelise makse korrektselt tasuvate konkurentide ees. Nendes valdkondades, kus on levinud ümbrikupalgad, on normaalne turukonkurents tugevalt häiritud. Ka töötajate suhtes ei ole ümbrikupalk õiglane. Kuigi esmapilgul võib näida, et ümbrikupalga korral võib maksude mittemaksmise puhul kättesaadav summa olla suurem, siis tegelikult on see töövõtjale siiski kahjulik, sest töötajatele makstavate hüvitiste aluseks on ikkagi ettevõtja poolt tasutud maksud. Nii viibki mustalt töötamine selleni, et töövõtja jääb ilma sotsiaalsetest tagatistest nagu haigus-, koondamis- ning töötuhüvitised, puhkusetasud, tulevane pension jne.

Käesolevas peatükis analüüsitakse illegaalse töötasuga seonduvaid probleeme Eestis ning elanike kokkupuuteid ümbrikupalkadega. Analüüsi aluseks oleva küsitluse põhjal on võimalik hinnata töötajate suhtumist ümbrikupalkadesse, samuti rahulolu või rahulolematust illegaalse töötasuga, ümbrikupalga osatähtsust sissetulekutest ja illegaalse töötasu levikut erinevates majandusvaldkondades. Selliselt saadud andmetele baasil on (statistilist viga arvestades) välja arvatud ka ümbrikupalkadest tulenev maksuauk riigieelarves.

Ümbrikupalkade analüüsi aluseks on see osa ankeetküsitlusele vastanud elanikest, kes 2015. aastal said töötasu (k.a töötavad üliõpilased ja pensionärid). Kokku oli töötasu saanud 71% kõigist vastanutest. Töötasu saanud inimestest sai oma sissetuleku erafirmadelt 63%, avalikust sektorist (omavalitsustest, riigiettevõtetest) 28% ning nii erafirmast kui riigiasutusest 9%. Ümbrikupalka oli 2015. aastal makstud 11%-le töötajatest, sealjuures enamik sai seda regulaarselt. Võrreldes eelnenud aastaga suurenes ümbrikupalka saanud töötajate osakaal 4%-punkti võrra ja kasvas just regulaarselt varjatud töötasu saavate inimeste osatähtsus, vahetevahel ümbrikupalka saanud töötajate osakaal on samas vähenenud. Illegaalset töötasu saanud töötajate osakaal on viimasel kümnel aastal olnud 7-13% vahel ja selle poolest ei eristu ka 2015. aasta (vt. tabel 1.).

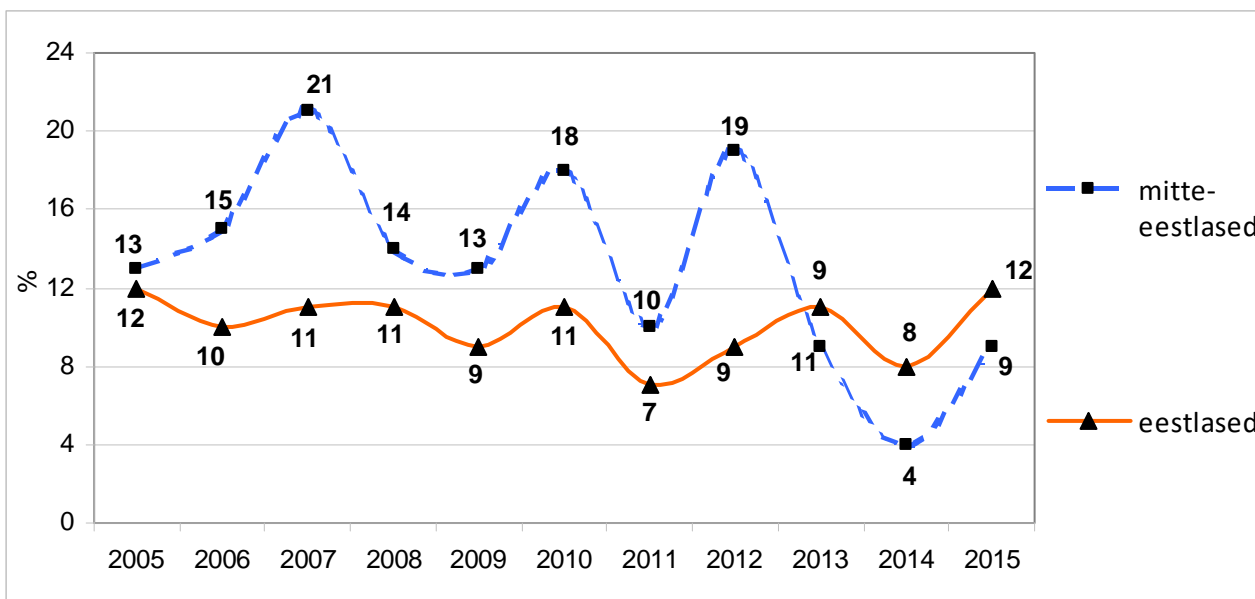
Tabel 1. Ümbrikupalga maksmine (% töötajatest)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ümbrikupalka makstakse	12	11	14	12	9	13	8	12	11	7	11
Ümbrikupalka ei ole makstud	88	89	86	88	91	87	92	88	89	93	89
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Valimi alusel kogu Eesti kohta tehtavad järeldused on ligikaudsed ning 95%-lise tõenäosusega jääb tegelik ümbrikupalga saajate osakaal 2015. aastal kõigist töötasu saanud inimestest vahemikku 9%-14%.

Tõusnud on ümbrikupalga saajate osakaal nooremate inimeste hulgas. Küsitlus näitas ka, et illegaalset töötasu maksti enam madalama haridusega ning sissetulekuga inimestele, samuti said mehed ümbrikupalka sagedamini kui naised (vastavalt 19% ja 4% töötajatest). Juba teist aastat järjest on küsitlus toonud välja, et mittelegaalset töötasu saavad eestlased sagedamini kui muust rahvusest inimesed. Kui enne 2013. aastat oli mitte-eestlastest ümbrikupalkade saajaid eestlastest rohkem, siis järgnevatel aastatel langes illegaalset töötasu saanud teistest rahvustest töötajate osakaal eestlastega võrreldes madalamaks. 2015. aastal kasvas ümbrikupalkade saajate osakaal siiski mõlemas rahvusgrupis ja seejuures mitte-eestlastel natuke kiiremas tempos (vt. joonis 1.).

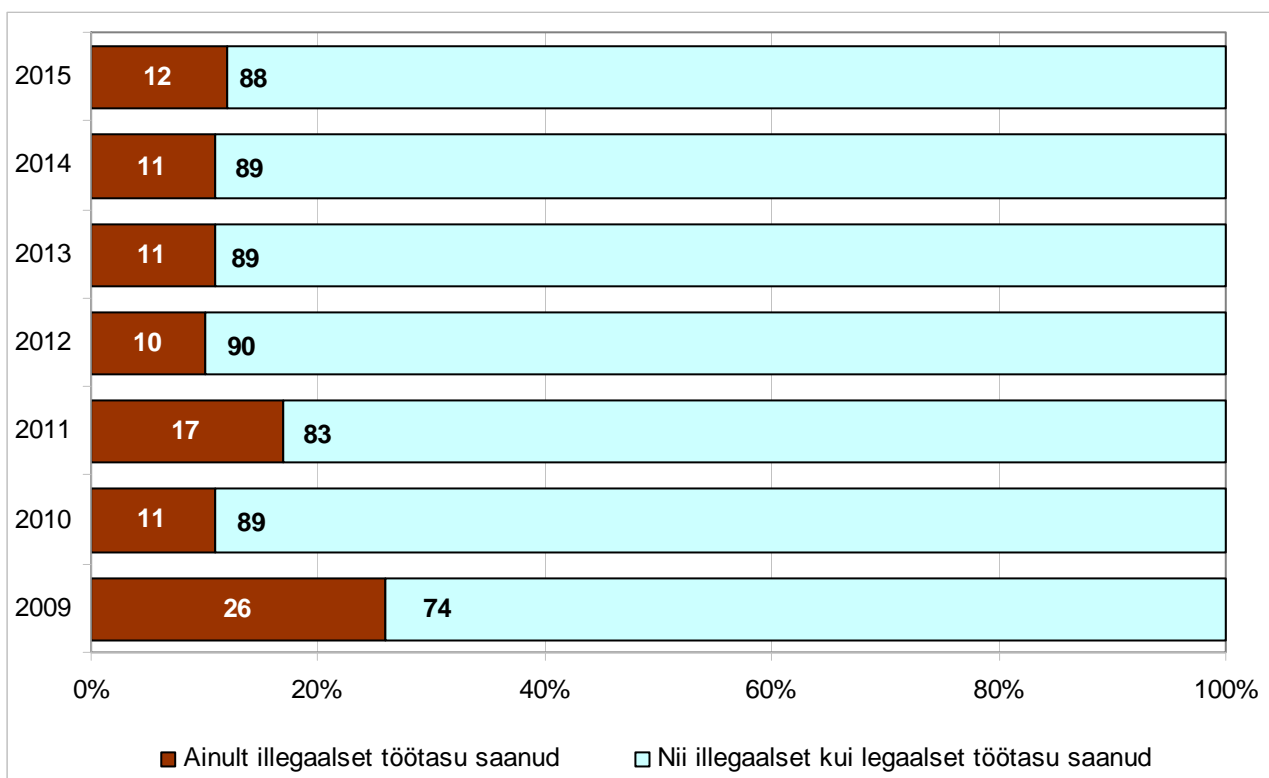
Joonis 1. Erinevates rahvusgruppides ümbrikupalga saajate osakaal (% töötajatest)

Ümbrikupalka on inimesed saanud nii töötamisel põhitöökohal kui ka ajutistel- ja lisatöökohtadel. Kõige sagedamini maksti töötajatele 2015. aastal ümbrikupalka põhitöökohal, kus seda oli saanud 46% ümbrikupalga saajatest. Lisatöökohtal oli illegaalset töötasu makstud 35% illegaalse töötasu saajatest ning korraga nii põhi- kui lisatöökohtal oli ümbrikupalka saanud 19% ümbrikupalka saanud töötajatest. Kui eelnevatel aastatel maksti ümbrikupalkasid kõige enam lisatöökohtal töötamisel, siis 2015. aastal kasvas oluliselt põhitöökohal ümbrikupalka saanud töötajate osakaal (2014. aastal sai põhitöökohal illegaalset töötasu 30% ümbrikupalga saajatest, 2015. aastal 46%). Samaaegselt vähenes ebaseadusliku töötasu maksmine lisatöökohtal või üheaegselt põhi ning lisatöökohtal (2015. aastal sai illegaalset töötasu lisatöökohtal 35% ja põhi- ning lisatöökohtal üheaegselt 19% illegaalse töötasu saajatest; 2014. aastal vastavalt 49% ja 21%).

Enamus ümbrikupalga saajatest teenib ka legaalset töötasu ja saab vaid teatud osa oma sissetulekust illegaalselt. Küsitluse järgi oli 2015. aastal kõigist ümbrikupalkade saajatest 88% saanud nii legaalset kui illegaalset töötasu, 12% oli aga töötasu saanud ainult illegaalsena. (vt joonis 2.).

Joonis 2. Ümbrikupalga saajate jaotus ainult illegaalset töötasu saanuteks ja nii legaalset kui illegaalset töötasu saanuteks (% ümbrikupalga saajatest)

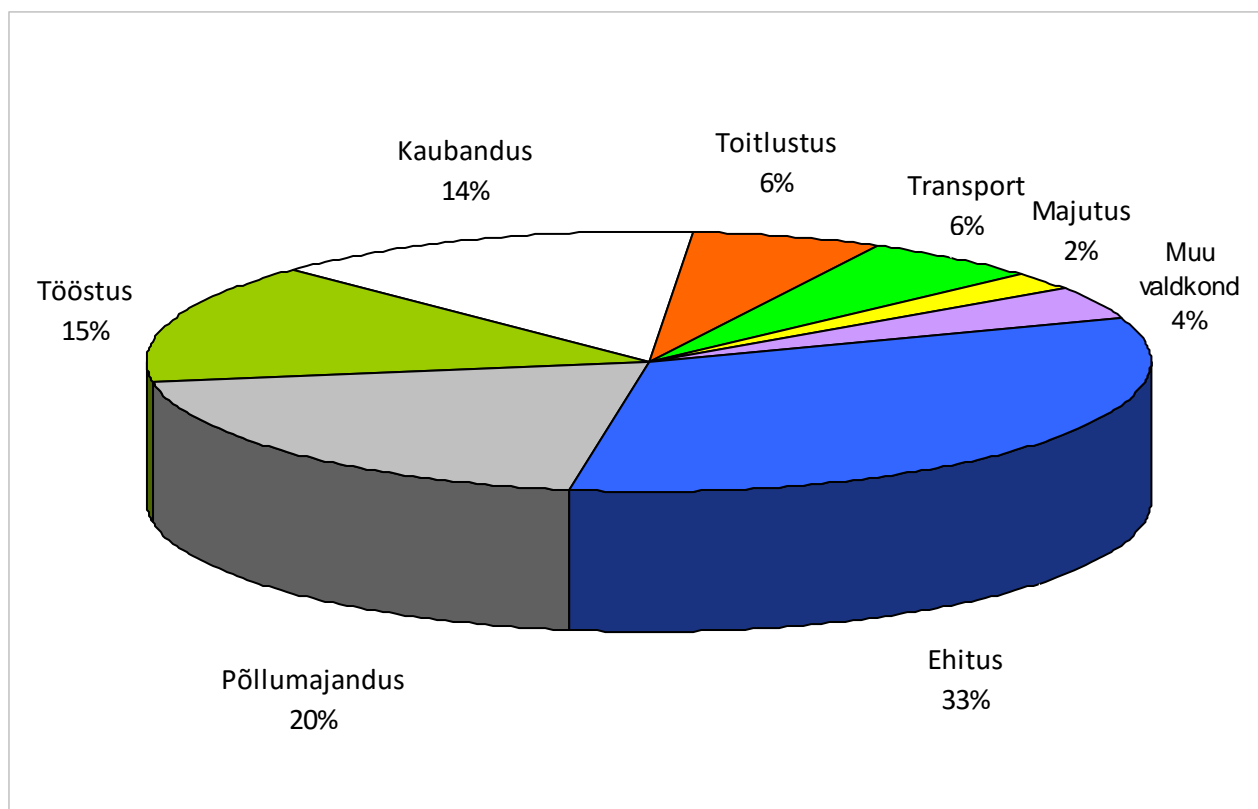
Ainult illegaalset töötasu saanud töötajate osakaal on viimastel aastatel on olnud stabiilne, jäädes vahemikku 10-12%. Samas kasvas 2015. aastal keskmine ümbrikupalga osakaal töötaja netosissetulekust ning see moodustas 54% (vt tabel 2.).

Tabel 2. Keskmine ümbrikupalga osakaal netotöötasus töötajatel, kes said ümbrikupalka, %

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Keskmine ümbrikupalga osakaal netotöötasus, %	39	51	35	44	51	37	40	35	39	33	54

Nagu ka eelmistel aastatel, maksti 2015. aastal illegaalset töötasu kõige enam ehitusvaldkonnas, kus sai ümbrikupalka 33% kõigist illegaalse töötasu saajatest (vt. joonis 3.). Kui 2014. aastal ehitussektori osakaal ümbrikupalka maksnud ettevõtetest langes, siis 2015. aastal oli ehitusvaldkonna osatähtsus ümbrikupalkade maksmisel taas kasvanud (2014. aastal sai ehitussektorist illegaalset töötasu 31%, 2015. aastal 33% ümbrikupalga saajatest). Kõige enam suurenes aga aastaga põllumajandusettevõtetest ebaseaduslikku töötasu saanud töötajate osakaal. Kui 2014. aastal moodustasid põllumajandusest ümbrikupalka saanud töötajad vaid 3% kõigist illegaalse töötasu saajatest (varasematel aastatel jäi see vahemikku 6-9%), siis 2015. aastal tõusis see 20%-ni. Teistest valdkondadest kasvas märgatavalt ka kaubandusest varjatud töötasu saanud inimeste osakaal (7%-lt 2014. aastal 14%-ni 2015. aastal).

Joonis 3. Ümbrikupalga saanute töökohtade valdkondlik jaotus (% ümbrikupalga saajatest)

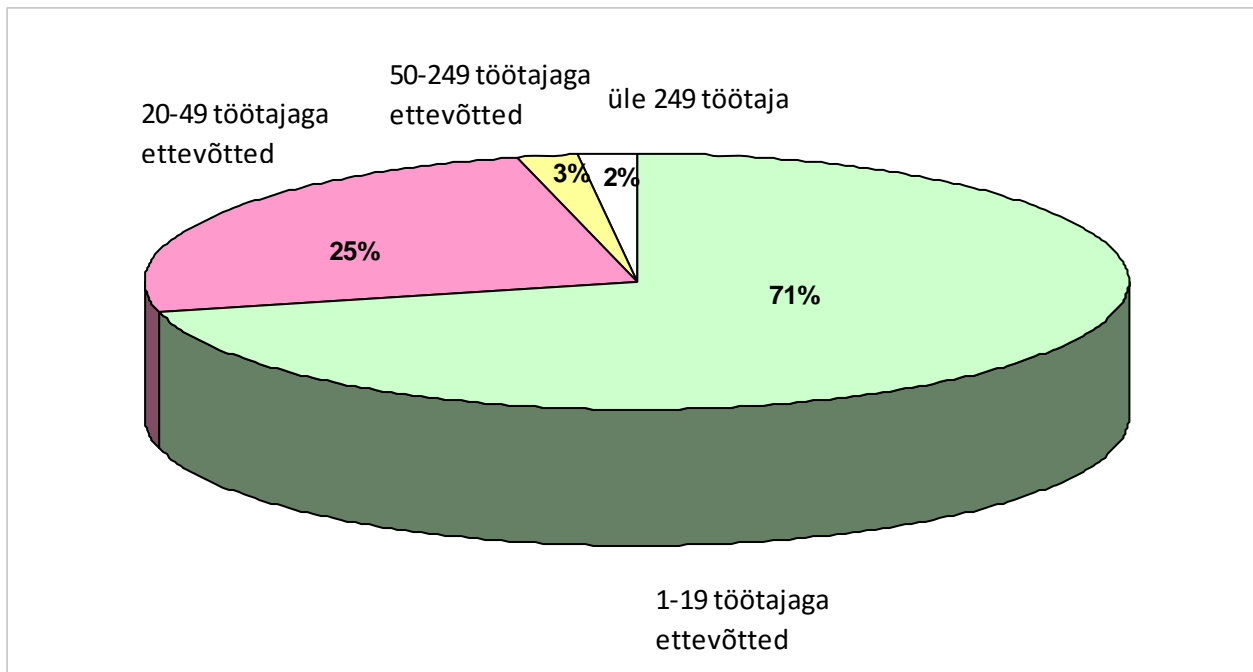

Kõige enam on eelnenud aastaga võrreldes langenud nende töötajate osakaal, kes said ümbrikupalga transpordiettevõtetest ja toitlustusest, mõlemas valdkonnas vähenes nende osakaal kõigist ümbrikupalga saajatest 16%-lt 6%-le.

Ülejäänud sektorites suuremaid muutusi ei olnud – majutuses ja muudes valdkondades (koolitus, kultuur, meditsiin jt) jäi ümbrikupalga saajate jaotus samale tasemele, tööstuses natuke kasvas (12%-lt 2014. aastal, 15%-ni 2015. aastal).

Kõige rohkem on varjatud töötasu maksmine levinud kuni 19 töötajaga väikeettevõtetes, kust ebaseaduslikku töötasu sai 71% ümbrikupalga saajatest. Võrreldes eelnenud aastaga on 1-19 töötajaga ettevõtetes töötanud ümbrikupalga saajate osakaal 2015. aastal vähenenud (-10%-punkti) ning 20-49 töötajaga ettevõtetes suurenenud (+9%-punkti; vt joonis 4.).

Joonis 4. Ümbrikupalka saanute jaotus ettevõtte suuruse järgi (% ümbrikupalga saajatest)

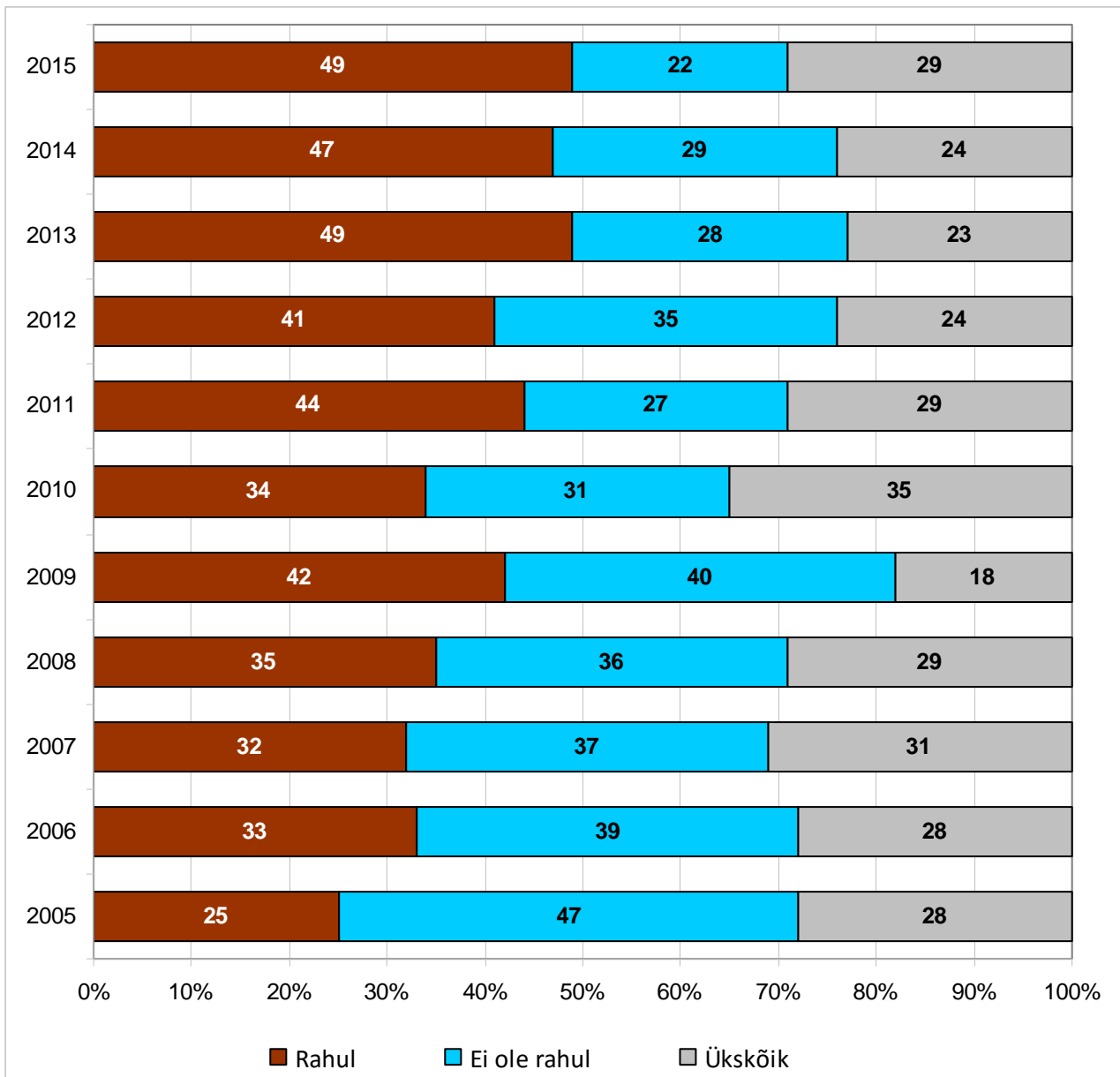
Küsitluse järgi said töötajad 2015. aastal ümbrikupalka järgmistes ametites:

Tööstusettevõttes:	viimistlusmaaler, tööline, metallitöötaja, keevitaja
Ehitusettevõttes:	ehitaja, brigadir
Kaubandusettevõttes:	klienditeenindaja, müügijuht, teenistuja, müüja
Põllumajandusettevõttes:	operaator, aiandustöötaja, mehaanik, avaturu müüja
Transpordiettevõttes:	autojuht
Muu valdkonna ettevõttes:	lektor, andmesisestaja, teenindaja, klienditeenindaja-ettekandja, füsioterapeut, muusik

Ümbrikupalgaga oli 2015. aastal rahul 49% illegaalse töötasu saajatest, rahul ei olnud 22%. Viimasel kolmel aastal on rahulolu ümbrikupalkadega olnud püsitud enam-vähem samal tasemel (2014. aastal 47% ja 2013. aastal 49%, vt. joonis 5.). Samas vähenes 2015. ümbrikupalkadega mitte rahul olevate inimeste osakaal (7%-punkti). Kümneaastase ajavahemiku võrdluses on märgata tendentsi, et illegaalse töötasuga rahulolijate osakaal on kasvanud ning sellega mitte rahul olevate töötajate osakaal on vähenenud. Nii jäi enne 2009. aastat ümbrikupalkadega rahulolevate inimeste osakaal vahemikku 25-35%, rahulolematuid oli samal ajal 36-47%.

Ümbrikupalgaga olid rohkem rahul madalama sissetulekuga ning haridusega inimesed – pereliikme kohta kuni 300 eurot kuus teenivatest elanikest 75% ja I taseme haridusega elanikest 59%. Ka on eestlased võrreldes mitte-eestlastega rohkem rahul ümbrikupalgaga (eestlased 57%, mitte-eestlased 27%).

Joonis 5. Rahulolu ümbrikupalga saamisega (% illegaalse töötasu saajatest)

Ümbrikupalga saajatelt uuriti ka seda, kas ümbrikupalgast keeldumine võiks viia töökaotuseni. Töökohta kaotust pidas tööandja poolt pakutud illegaalsest töötasust keeldumise korral võimalikuks 24% kõigist ümbrikupalga saajatest. Ligi pooled (49%) illegaalse töötasu saajatest ei pidanud aga töökohta kaotamist ümbrikupalgast keeldumise korral tõenäoliseks. Võrreldes vastuseid nt. viie aasta tagustega selgub, et hirm kaotada töökohta on selle ajaga vähenenud ligikaudu poole võrra (2010. aastal pidas töökaotust võimalikuks 50% ümbrikupalga saajatest). Vastukaaluks on suurenenud veendumus, et illegaalsest töötasust keeldumine ei too kaasa töökaotust (vt tabel 3.). Siin on väga selge seos madala töötuse ja töövõtjate tugevama positsiooniga tööturul.

Tabel 3. Töökoha kaotamine ümbrikupalgast keeldumise korral (% ümbrikupalga saajatest)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Arvab, et oleks töökoha kaotanud	44	50	39	46	30	20	24
Arvab, et ei oleks töökohta kaotanud	38	22	35	36	29	44	49
Ei oska öelda	18	28	26	18	41	36	27
Kokku	100	100	100	100	100	100	100

Ümbrikupalkade leviku ulatust aitab iseloomustada ka see, kui võrd on elanikud kokku puutunud ümbrikupalga saajatega. Selle teadasaamiseks esitatigi käesolevas uuringus küsimus selle kohta, kas isiklikus tutvusringkonnas omatakse inimesi, kes saavad illegaalset töötasu. Vastustest selgus, et 36% inimestest teab isiklikult neid, kes saavad töötasu illegaalselt (7% teadis paljusid ja 29% mõnda ümbrikupalga saajat). Kõige sagedamini teadsid ümbrikupalga saajaid 18-29 aastased elanikud, kellest 24% oli tuttav paljude ja 37% mõne illegaalset töötasu teeniva inimesega.

Tööga hõivatud elanikelt uuriti ka üldist suhtumist ümbrikupalkade maksmise kohta ning paluti oma hinnanguid põhjendada. Küsitlused on läbi aastate näidanud, et suurem osa elanikest ebaseadusliku töötasu maksmist ei poolda. Samas on ümbrikupalga vastu olevate töötajate osakaal pikemat aegrida vaadates vähenenud. Nii näitas 2005. aasta küsitlus, et ümbrikupalku ei pooldanud siis 93% töötajatest ja järgnevatel aastatel see langes kuni 2010. aastani. 2011. aastast alates suurenes ümbrikupalkadesse negatiivselt suhtuvate töötajate osakaal taas, kuid mitte enam sellisele tasemele nagu oli varem. Samal ajal on küllaltki arvestatav nende inimeste hulk, kellel ei olnud varjatud töötasu maksmise suhtes seisukohta. Eriti hakkab see silma 2014. aastal, kui ümbrikupalka neutraalselt suhtuvate töötajate osakaal ületas viiendiku (22%). Seevastu 2015. aastal positsioneeriti oma hinnanguid taas selgemini, mille tulemusel suurenes aga paraku ümbrikupalkade maksmisse pooldavalt suhtuvate töötajate osakaal (vt. tabel 4.).

Tabel 4. Hinnang ümbrikupalga maksmisele (% töötajatest)

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Pooldab	3	5	7	6	7	8	5	9	8	7	15
Ei poolda	93	85	82	80	78	72	77	75	76	71	68
Ei oska öelda	4	10	11	14	15	20	18	16	16	22	17
Kokku	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Kõige rohkem ümbrikupalkade maksmise mittepooldajatest (78%) põhjendas oma rahulolematust sellega, et illegaalset töötasu saavatel töötajatel puuduvad või vähenevad sotsiaalsed garantiid nagu ravi ja pensionikindlustus. 71% ümbrikupalkadesse negatiivselt suhtujatest pidas varjatud töötasu maksmist

ülekohtuseks ausate maksumaksjate ja ettevõtjate suhtes, kuna see jätab nad ebavõrdsesse situatsiooni. Üle poole ümbrikupalku mittepooldavatest inimestest ei ole rahul sellega, et illegaalse töötasu maksmise tulemusel ei laeku riigile vajalikul määral makse ja see ei võimalda riigil pakkuda piisavalt teenuseid ega rahastada sotsiaalsfääri kulusid (64%), samuti puudub ümbrikupalga saajal tööandja vastu seaduslik kaitse (59%). Kõige vähem põhjustas varjatud töötasuga rahulolematust asjaolu, et ametliku sissetuleku puudumine raskendab pangast laenu võtta (47% ümbrikupalga mittepooldajatest), samas suurenes aastaga selle põhjenduse poolt olijate osakaal kõige enam (+3%-punkti). Ümbrikupalgaga rahulolematuse põhjuste pingerida on võrreldes eelmiste aastatega jäänud sarnaseks (vt tabel 5.). Vaid tööandja vastu kaitse puudumist ei peetud 2015. aastal nii prioriteetseks kui eelneval aastal.

Tabel 5. Ümbrikupalga maksmisega rahulolematuse põhjused (% ümbrikupalga mittepooldajatest)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Ümbrikupalga saajal puudub või väheneb ravi- ja pensionikindlustus	64	73	78	81	81	86	78
Ülekohtune ausate maksumaksjate ja ettevõtjate suhtes	62	67	68	65	69	70	71
Riigile ei laeku makse, riik ei saa pakkuda teenuseid	62	61	65	64	65	63	64
Ümbrikupalga saajal puudub tööandja vastu seaduslik kaitse	50	62	56	60	67	73	59
Ümbrikupalga saajal on raskendatud pangast laenu võtmine	37	42	41	33	48	44	47

Kõige rohkem õigustasid illegaalse töötasu pooldajad ümbrikupalkade maksmist sellega, et Eestis on liiga kõrge maksukoormus. Töötajate liiga suurt maksukoormust tõi põhjenduseks 70% ja ettevõtete kõrgeid makse 67% ümbrikupalga pooldajatest (vt. tabel 6.). 61% ümbrikupalga pooldajatest toetas riigimaksude tasumatajätmist põhjendusega, et töötaja saab nii rohkem palka kätte ning samapalju leidis, et see on vajalik ettevõtte ellujäämiseks. Ligikaudu pooled illegaalse töötasu poolt olijatest arvasid, et seadusandlus on ettevõtluseks ebasoodne ning see õigustab ümbrikupalkade olemasolu. Vähem oli pooldajaid väidetel, et riigil on raha niigi palju (21%) ja et teised ettevõtted maksavad samuti varjatud töötasu (16%).

Tabel 6. Ümbrikupalga pooldamise põhjused (% ümbrikupalga pooldajatest)

	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Eestis on töötajate maksukoormus liiga suur	57	62	70	72	67	87	70
Eestis on ettevõtete maksukoormus liiga suur	57	55	59	51	57	63	67
Töötaja saab nii kõrgemat palka	42	57	68	54	32	72	61
See on vajalik ettevõtte ellujäämiseks	60	26	39	56	19	48	61
Seadusandlus on ettevõtluseks ebasoodne	33	25	26	37	32	53	51
Riigil on raha niigi palju	19	22	37	16	40	26	21
Teised sama ala ettevõtted maksavad ka ümbrikupalka	3	9	18	9	4	15	16

Enim kasvas aastaga nende ümbrikupalga pooldajate osakaal (+13%-punkti), kes toetasid varjatud töötasu seetõttu, et pidasid seda vajalikuks ettevõtte ellujäämise nimel. Enim vähenes aga nende ümbrikupalga toetajate osakaal, kes õigustasid varjatud töötasu maksmist töötajatele langeva liiga suure maksukoormusega. Ümbrikupalkade maksmise pooldajate osakaal oli suurim I haridustasemega elanike ja alla 18-29 aastaste inimeste hulgas (vastavalt 42% ja 30%). Eesti rahvusest töötajatest pooldas ümbrikupalku 17% ja mitte-eestlastest 11%.

Küsitluse tulemusel elanikelt saadud andmete alusel on võimalik välja arvestada orienteeruv riigile ümbrikupalkadega tekitatud maksuauk. Hinnangulise laekumata maksude leidmiseks on arvesse võetud ettevõtete poolt maksmata jäetud sotsiaalmaks ning füüsilise isiku tulumaks töötajate töötasudelt, palgastatistika aluseks on Statistikaameti andmed. Ümbrikupalka sai 2015. aasta küsitluse järgi keskmiselt 11,4% palgatöötajatest, kuid vanusegrupiti oli illegaalse töötasu saajate osakaalu varieeruvus väga lai (nt. sai alla 30-aastastest töötajatest ümbrikupalka 33%, ülejäänud vanusegruppides oli see oluliselt väiksem). Seepärast kaaluti erinevas vanusegrupis olevad töötad vastava grupi ümbrikupalga saajate osakaaluga, millest tuletati illegaalset töötasu saavate töötajate koguarv. Statistikaameti andmetel oli 2015. aastal keskmine palgatöötajate arv Eestis 581 000¹, millest kaalutud andmete kasutamisest tulenevalt moodustas ümbrikupalka saavate töötajate koguarv hinnanguliselt 42 tuhat inimest. Võttes aluseks, et igale palgatöötajale (sh ümbrikupalga saajale) makstakse Eesti keskmist kuupalka² ning arvestades, et küsitluse põhjal moodustas varjatud töötasu keskmiselt 54% kättesaadavast töötasust, arvutati välja hinnangulised riigi maksukaotused. Kasutades ümbrikupalga saajate osakaalu usalduspiire (95%-lise tõenäosusega), jäi arvutuste tulemusel 2015. aastal illegaalsete

¹ Aastakeskmine palgatöötajate arv vanuses 15-74 eluaastat

² Statistikaameti andmetel oli 2015. aastal brutokuupalk keskmiselt 1065 € ja netokuupalk 859 €.

töötasude maksmise tõttu riigil saamata sotsiaalmaksu vahemikus 52,51 kuni 147,57 miljonit eurot ning füüsilise isiku tulumaksu 30,68 kuni 86,22 miljonit eurot (vt. tabel 7.).

Tabel 7. Ümbrikupalga maksmisest tulenenud maksukaotused 2015. aastal

Näitaja	Ühik	Alampiir	Keskmine	Ülempiir
Ümbrikupalga saajate osakaal	%	9	11	14
Sotsiaalmaksukaotus	mln €	52,51	99,44	147,57
Tulumaksukaotus	mln €	30,68	58,10	86,22

Kokku jäi riigil 2015. aastal tööjõumaksude näol laekumata keskmiselt 157,54 miljonit eurot riigieelarvelisi tulusid 99,44 miljonit eurot sotsiaalmaksu ja 58,10 miljonit eurot eraisiku tulumaksu). Võrreldes 2014. aastaga kujunesid maksukaotused oluliselt kõrgemaks (vt. tabel 8.). Kõige enam mõjutas seda ümbrikupalga osakaalu suurenemine töötasus, samuti netopalkade kõrgem tase ja koos üldise tööhõive suurenemisega kaasnenud varjatud töötasu saanud töötajate lisandumine.

Tabel 8. Ümbrikupalga maksmisest tulenenud maksukaotused aastatel 2007 – 2015 (mln eurot)

2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
143,03	174,41	140,61	141,63	100,34	146,08	154,09	92,52	157,54

KOKKUVÖTE

Ümbrikupalka maksti 2015. aastal 11%-le töötajatest ja võrreldes eelnenud aastaga suurenes varjatud töötasu saanud töötajate osakaal 4%-punkti võrra (2014. aastal sai umbrikupalka 7% palgasaajatest). Kasvanud on umbrikupalka regulaarselt saanud inimeste osakaal ja vähenenud vahetevahel umbrikupalka saanud töötajate osatähtsus illegaalse töötasu saajatest. Paralleelselt on suurenenud ka umbrikupalkade osakaal töötajate sissetulekutest. Kui 2014. aastal moodustas illegaalne töötasu umbrikupalka saanud inimeste sissetulekust keskmiselt 33%, siis 2015. aastal 54%.

Endiselt on mustalt töötamine levinud kõige enam ehitusvaldkonnas, mille osatähtsus kasvas 2015. aastal veelgi. Nii moodustasid ehitussektori töötajad 2015. aastal 33% kõigist umbrikupalga saajatest, aasta varem oli see 31%. Kõige rohkem on aastaga suurenenud aga põllumajandusettevõtetest ebaseaduslikku töötasu saanud töötajate osakaal, kust umbrikupalka saanud töötajad moodustasid 2015. aastal 20% kõigist illegaalset töötasu saanud töötajatest (2014. aastal 3%). Teistest valdkondadest kasvas märgatavalt ka kaubandusest varjatud töötasu saanud inimeste osakaal (7%-lt 2014. aastal 14%-ni 2015. aastal).

Ümbrikupalkade maksmist ei pooldanud 2015. aastal 68% töötajatest ja see näitaja on viimase kümne aasta jooksul järjest langenud. Illegaalset töötasu pooldas 15% töötajatest. Võrreldes eelnenud aastaga on küsitlusele vastajad oma hinnanguid selgemalt määratlenud ja oluline osa töötajatest, kes ei osanud oma eelistust öelda, on liikunud umbrikupalga pooldajate hulka. Seega on umbrikupalga pooldajate osakaal küll oluliselt kasvanud, see ei ole kaasa toonud mittepoldajate kardinaalset langust. Ümbrikupalkade pooldamist põhjendati enim sellega, et Eestis on liiga kõrge maksukoormus – 70% illegaalse töötasu pooldajatest õigustas umbrikupalku töötajate liiga suure maksukoormusega ja 67% ettevõtete kõrge maksukoormusega. Ümbrikupalkade vastu on elanikud eelkõige seetõttu, et illegaalset töötasu saavatel töötajatel puuduvad või vähenevad sotsiaalsed garantiid nagu ravi ja pensionikindlustus (78% umbrikupalga mittepoldajatest).

Ümbrikupalga saajatelt uuriti ka seda, kas umbrikupalgast keeldumine võiks viia töökaotuseni. Töökoha kaotust illegaalsest töötasust keeldumisel pidas võimalikuks 24% kõigist umbrikupalga saajatest, samas ei pidanud seda tõenäoiseks 49% illegaalse töötasu saajatest. Võrreldes varasemate aastatega on hirm töökohta kaotuse pärast vähenenud.

Ümbrikupalkade maksmise tõttu jäi riigil 2015. aastal hinnanguliselt saamata sotsiaalmaksu vahemikus 52,51 kuni 147,57 miljonit eurot ning füüsilise isiku tulumaksu 30,68 kuni 86,22 miljonit eurot. Võrreldes 2014. aastaga suurenesid maksukaotused oluliselt, mida mõjutas peamiselt umbrikupalga osakaalu suurenemine töötasus ja netopalkade üldine kasv. Kokku jäi riigil 2015. aastal tööjõumaksude näol laekumata keskmiselt 157,54 miljonit eurot riigieelarvelisi tulusid.

Antud uuringu alusel saab öelda, et 2015.aastal on toimunud elanike hoiakutes tööjõumaksude suhtes teatud negatiivsed nihked. Maksude mittemaksmine on muutunud "normaalsemaks" ja töötajate registriga saavutatud tööturu korrastumine on taas vähenenud. Siin on põhjusteks ühelt poolt ettevõtjate jaoks kiiresti tõusnud tööjõukulud, mis sunnivad nõrgema konkurentsivõimega ettevõtetel otsima ebaseaduslikke säästuvõimalusi. Ühiskonnas tervikuna on enam levima hakanud kriitilised hoiakud maksude maksmise mõttekuse suhtes (miks maksta sotsiaalmaksu kui ikkagi peab arsti juurde pääsemine valima tasulise teenuse, miks on pensionifondide tootlikkus nii halb ja nende endi kasumikkus nii suur jne, jne). Probleemiks võib ka olla kavandatav väikesepalgaliste maksutagastuse

süsteem, mis kaudselt motiveerib töötajaid näitama ametlikult võimalikult väikest palka, et siis taotleda riigilt maksutagastust. Ümbrikupalga probleemi osas peaks enam tegelema noorte madala haridustasemega inimestega, kellel on endal väiksem huvi makse maksta ja kelle konkurentsivõime tööturul on tagasihoidlikum. Sageli neil puudub üldse tööleping ning seega ka tervisekindlustus (mille tähtsust need noored mõistavad kahjuks siis, kui tervisega on juba probleemid tekkinud).

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAOTUSED

KAS TE SAITE 2015. AASTAL TÖÖTASU? (% vastanutest)

Jah	71
Ei	29

KELLELT TE SAITE 2015. AASTAL TÖÖTASU? (% töötajatest)

Ainult erafirmalt	63
Ainult avaliku sektori asutuselt (omavalitsus, riigiettevõtte)	28
Nii erafirmalt kui avaliku sektori asutuselt (riigiettevõtte)	9

KUI TE 2015. AASTAL TÖÖTASU EI SAANUD, SIIS KAS SEETÕTTU, ET TE OLETE ...?
(% mittetöötajatest)

Töotu	7
Pensionil	78
(Üli)õpilane	10
Lapsega kodus	5
Muu	9

KAS TEILE MAKSTI 2015. AASTAL nn ÜMBRIKUPALKA? (% töötajatest)

Jah, regulaarselt	9
Vahetevahel	2
Ei ole makstud	89

KUI TEILE MAKSTI 2015. AASTAL ÜMBRIKUPALKA, SIIS MILLISE OSA SEE MOODUSTAS TEIE POOLT AASTA
JOOKSUL KÄTTESAADUD TÖÖTASUST?
(% ümbrikupalga saajatest)

Vastajate keskmine: 53,78%

KAS TEILE MAKSTI 2015. AASTAL ÜMBRIKUPALKA PÕHITÖÖKOHAL VÕI AJUTISEL TÖÖKOHAL? (%
ümbrikupalga saajatest)

Ümbrikupalka maksti põhitöökohal	46
Ümbrikupalka maksti lisatöökohal	35
Ümbrikupalka maksti nii põhi kui lisatöökohal	19

KELLENA TE TÖÖTASITE, KUI TEILE MAKSTI SELLE TÖÖ EEST 2015. AASTAL ÜMBRIKUPALKA?

Tööstusettevõttes:	viimistlusmaaler, tööline, metallitöötaja, keevitaja
Ehitusettevõttes:	ehitaja, brigadir
Kaubandusettevõttes:	klienditeenindaja, müügijuht, teenistuja, müüja
Põllumajandusettevõttes:	operaator, aiandustöötaja, mehaanik, avaturu müüja
Transpordiettevõttes:	autojuht
Muu valdkonna ettevõttes:	lektor, andmesisestaja, teenindaja, klienditeenindaja-ettekandja, füsioterapeut, muusik

PALUN MÄRKIGE, MILLISE VALDKONNA ETTEVÕTTE JAOKS TÖÖTAMISE EEST TE SAITE 2015. AASTAL ÜMBRIKUPALKA? (% ümbrikupalga saajatest)

Tööstusettevõtte	15
Ehitusettevõtte	33
Kaubandusettevõtte	14
Põllumajandusettevõtte	20
Transpordiettevõtte	6
Majutusettevõtte	2
Toitlustusettevõtte	6
Muu valdkonna ettevõtte	4

KUI TE SAITE ETTEVÕTTE KÄEST ÜMBRIKUPALKA, SIIS KUI PALJU INIMESI TÖÖTAS ANTUD ETTEVÕTTES? (% ümbrikupalga saajatest)

1-19 töötajat	71
20-49 töötajat	25
50-249 töötajat	2
Üle 249 töötaja	2

KUI TE SAITE 2015. AASTAL ÜMBRIKUPALKA, SIIS KAS OLITE SELLEGA ISE RAHUL? (% ümbrikupalga saajatest)

Jah, olin rahul	49
Ei olnud rahul	22
Mul oli ükskõik	29

KAS TE OLEKSITE TÖÖKOHA KAOTANUD, KUI EI OLEKS NÕUSTUNUD ÜMBRIKUPALGAGA? (% ümbrikupalga saajatest, kes polnud sellega rahul)

Jah	20
Ei	20
Ei oska öelda	60

KAS TEIE TUTVUSRINGKONNAS ON INIMESI, KES SAAVAD ÜMBRIKUPALKA? (% vastanutest)

Jah, tean paljusid	3
Jah, tean mõnda	27
Ei tea kedagi	53
Ei oska öelda	17

MIDA TE ARVATE ÜMBRIKUPALGA MAKSMISEST? (% töötajatest)

Pooldan ümbrikupalga maksmist	15
Ei poolda seda	68
Ei oska öelda	17

KUI TE POOLDATE ÜMBRIKUPALKADE MAKSMIST, SIIS MIKS?

(% ümbrikupalga pooldajatest; vastaja võis märkida mitu vastusevarianti)

Eestis on ettevõtete maksukoormus liiga suur	67
Eestis on töötajate maksukoormus liiga suur	70
Seadusandlus on ettevõtluseks ebasoodne	51
Riigil on raha niigi palju	21
Töötaja saab nii kõrgemat palka	61
Pooldan, sest teised sama ala ettevõtted maksavad ka ümbrikupalka	16
Pooldan, sest praeguses majandussituatsioonis on see ettevõtete ellujäämiseks vajalik	61
Muu	0

KUI TE EI POOLDA ÜMBRIKUPALKADE MAKSMIST, SIIS MIKS?

(% ümbrikupalga mittepooldajatest; vastaja võis märkida mitu vastusevarianti)

Ülekohtune ausate maksumaksjate ja ettevõtjate suhtes	71
Riigile ei laeku makse, riik ei saa pakkuda teenuseid	64
Ümbrikupalga saajal puudub või väheneb ravi- ja pensionikindlustus	78
Ümbrikupalga saajal puudub tööandja vastu seadusandlik kaitse	59
Ümbrikupalga saajal on raskendatud pangast laenu võtmine	47

KÜSITLUSTULEMUSTE PROTSENTJAOTUSED SOTSIAAL-DEMOGRAAFILISTE GRUPPIDE LÖIKES

Ümbrikupalga maksmine (% töötajatest)

		Regulaarselt makstud	Vahetevahel makstud	Ei ole makstud
Keskmiselt		9	2	89
Regioon	Põhja-Eesti	2	1	97
	Kesk-Eesti	11	5	84
	Kirde-Eesti	14	3	83
	Lääne-Eesti	29	1	70
	Lõuna-Eesti	12	2	86
Elukoht	Tallinn	1	2	97
	suured linnad	11	4	85
	väikelinnad	1	0	99
	maa-asulad	21	2	77
Rahvus	eestlased	10	2	88
	mitte-eestlased	7	2	91
Vanus	18 - 29 aastased	30	3	67
	30 - 49 aastased	3	1	96
	50 - 64 aastased	4	2	94
	65 - 74 aastased	1	9	90
Sugu	naised	3	1	96
	mehed	16	3	81
Haridus	I taseme haridus	29	2	69
	II taseme haridus	7	1	92
	III taseme haridus	3	3	94
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	kuni 300 €	26	2	72
	301- 500 €	8	3	89
	501- 800 €	3	1	96
	üle 800 €	8	2	90

Ümbrikupalga maksmine põhi- või lisatöökohal

(% ümbrikupalga saajatest)

		Maksti põhitöökohal	Maksti ajutisel- või lisatöökohal	Maksti nii põhi- kui lisatöökohal
Keskmiselt		46	35	19
Regioon	Põhja-Eesti	48	40	12
	Kesk-Eesti	68	32	0
	Kirde-Eesti	62	0	38
	Lääne-Eesti	27	40	33
	Lõuna-Eesti	46	54	0
Elukoht	Tallinn	61	39	0
	suured linnad	55	16	29
	väikelinnad	0	100	0
	maa-asulad	43	41	16
Rahvus	eestlased	46	40	14
	mitte-eestlased	46	19	35
Vanus	18 - 29 aastased	41	35	24
	30 - 49 aastased	75	25	0
	50 - 64 aastased	19	69	12
	65 - 74 aastased	84	16	0
Sugu	naised	66	26	8
	mehed	43	38	19
Haridus	I taseme haridus	40	41	19
	II taseme haridus	48	26	26
	III taseme haridus	57	36	7
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	kuni 300 €	20	33	47
	301- 500 €	48	48	4
	501- 800 €	58	42	0
	üle 800 €	82	18	0

Rahulolu ümbrikupalgaga
(% ümbrikupalga saajatest)

		Rahul	Ei olnud rahul	Ükskõik
Keskmiselt		49	22	29
Regioon	Põhja-Eesti	42	18	40
	Kesk-Eesti	65	25	10
	Kirde-Eesti	11	17	72
	Lääne-Eesti	62	5	33
	Lõuna-Eesti	55	42	3
Elukoht	Tallinn	42	18	40
	suured linnad	20	20	60
	väikelinnad	100	0	0
	maa-asulad	58	23	19
Rahvus	eestlased	57	22	21
	mitte-eestlased	27	19	54
Vanus	18 - 29 aastased	37	27	36
	30 - 49 aastased	80	9	11
	50 - 64 aastased	50	19	31
	65 - 74 aastased	100	0	0
Sugu	naised	40	0	60
	mehed	50	26	24
Haridus	I taseme haridus	59	22	19
	II taseme haridus	34	17	49
	III taseme haridus	50	28	22
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	kuni 300 €	75	0	25
	301- 500 €	49	15	36
	501- 800 €	20	14	66
	üle 800 €	19	71	10

Suhtumine ümbrikupalga maksmisse
(% töötajatest)

		Pooldab	Ei poolda	Ei oska öelda
Keskmiselt		15	68	17
Regioon	Põhja-Eesti	12	73	15
	Kesk-Eesti	14	64	22
	Kirde-Eesti	16	59	25
	Lääne-Eesti	37	49	14
	Lõuna-Eesti	10	71	19
Elukoht	Tallinn	15	73	12
	suured linnad	12	67	21
	väikelinnad	4	66	30
	maa-asulad	22	63	15
Rahvus	eestlased	17	70	13
	mitte-eestlased	11	61	28
Vanus	18 - 29 aastased	30	46	24
	30 - 49 aastased	12	74	14
	50 - 64 aastased	7	72	21
	65 - 74 aastased	9	85	6
Sugu	naised	10	73	17
	mehed	20	62	18
Haridus	I taseme haridus	42	47	11
	II taseme haridus	10	68	22
	III taseme haridus	8	77	15
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	kuni 300 €	35	46	19
	301- 500 €	17	65	18
	501- 800 €	6	71	23
	üle 800 €	10	80	10

Ümbrikupalga saajate teadmine
(% vastanutest)

		Teab paljusid	Teab mõnda	Ei tea kedagi	Ei oska öelda
Keskmiselt		3	27	53	17
Regioon	Põhja-Eesti	5	30	48	17
	Kesk-Eesti	6	26	46	22
	Kirde-Eesti	8	24	57	11
	Lääne-Eesti	13	31	42	14
	Lõuna-Eesti	10	27	43	20
Elukoht	Tallinn	6	33	49	12
	suured linnad	6	35	45	14
	väikelinnad	1	17	63	19
	maa-asulad	12	27	38	23
Rahvus	eestlased	8	29	44	19
	mitte-eestlased	6	28	52	14
Vanus	18 - 29 aastased	24	37	26	13
	30 - 49 aastased	4	34	47	15
	50 - 64 aastased	2	20	53	25
	65 - 74 aastased	1	16	69	14
Sugu	naised	3	27	52	18
	mehed	12	30	42	16
Haridus	I taseme haridus	20	15	43	22
	II taseme haridus	5	32	46	17
	III taseme haridus	4	32	50	14
Netosissetulek leibkonnaliikme kohta kuus	kuni 300 €	18	24	45	13
	301- 500 €	5	27	46	22
	501- 800 €	1	29	53	17
	üle 800 €	9	35	42	14

KÜSITLETUD KOGUMI ISELOOMUSTUS

Eesti tarbijate paneeli küsitlus, vastanuid kokku 909 vanuses 18-74 aastat.

Regiooni järgi ³ :		Soo järgi:	
Põhja-Eesti	45%	naised	52%
Kesk-Eesti	8%	mehed	48%
Kirde-Eesti	12%	Hariduse järgi ⁵	
Lääne-Eesti	11%	I taseme haridus	21%
Lõuna-Eesti	24%	II taseme haridus	45%
Elukoha järgi:		III taseme haridus	34%
Tallinn	31%	Netosissetuleku järgi	
suured linnad ⁴	18%	(leibkonnaliikme kohta kuus):	
väikelinnad	17%	kuni 300 €	20%
maa-asulad	34%	301- 500 €	36%
Rahvuse järgi:		501- 800 €	25%
eestlased	68%	üle 800 €	19%
mitte-eestlased	32%	Vanuse järgi:	
18 - 29 aastased		21%	
30 - 49 aastased		37%	
50 - 64 aastased		28%	
65 - 74 aastased		14%	

³ Vabariigi Valitsuse 3. aprilli 2001. aasta määrusega nr 126 kinnitatud Eesti piirkondlike üksuste statistilise klassifikaatori 3. tasemel esitatud maakondade grupid:

Põhja-Eesti: Harju maakond (sh Tallinn)

Kesk-Eesti: Järva, Lääne-Viru ja Rapla maakond

Kirde-Eesti: Ida-Viru maakond

Lääne-Eesti: Hiiu, Lääne, Pärnu ja Saare maakond

Lõuna-Eesti: Jõgeva, Põlva, Tartu, Valga, Viljandi ja Võru maakond

⁴ Tartu, Narva, Pärnu, Kohtla-Järve ja Jõhvi

⁵ I taseme haridus: alghariduseta, algharidus, põhiharidus, kutseharidus ilma põhihariduseta; II taseme haridus: üldkeskharidus, kutseharidus põhihariduse baasil, kutsekeskharidus, keskeriharidus põhihariduse baasil; III taseme haridus: keskeriharidus keskhariduse baasil, kõrgharidus, magistri-, doktorikraad